

УРОКИ БЕЗПЕКИ
в закладах
загальної середньої освіти:
поради вчителю

Полтава
2023

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ПОЛТАВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ПОЛТАВСЬКА АКАДЕМІЯ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ
ІМ. М. В. ОСТРОГРАДСЬКОГО

**УРОКИ БЕЗПЕКИ
В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ
ОСВІТИ: ПОРАДИ ВЧИТЕЛЮ**

2-ге видання перероблене і доповнене

Полтава
2023

УДК 614.8(075.9)

У71

Розглянуто та рекомендовано рішенням вченої ради Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського (протокол № 4 від 20 вересня 2023 року)

Рецензенти:

Цина А. Ю., доктор педагогічних наук, професор кафедри виробничо-інформаційних технологій та БЖД, завідувач кафедри теорії і методики технологічної освіти ПНПУ імені В. Г. Короленка.

Зелюк В. В., кандидат педагогічних наук, доцент, директор Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського.

Пилипенко В. В., кандидат педагогічних наук, перший заступник директора Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського.

У71 Уроки безпеки в закладах загальної середньої освіти: поради вчителю: електрон. навч.-метод. посіб. / уклад. : С. Г. Дудко, Л. О. Жданюк, Т. І. Ярошенко. - 2-ге., вид., перероб. і допов. - Полтава : ПАНО, 2023. 44 с.

Ці рекомендації, підготовлені фахівцями ПАНО ім. М. В. Остроградського, подають зміни в чинному законодавстві України з питань безпеки дітей, внесені у 2022–2023 роках, і мають на меті полегшити роботу вчителів закладів загальної середньої освіти під час проведення уроків безпеки та інших заходів з формування в учнів/учениць компетентностей щодо власної безпеки та людей навколо в умовах воєнного стану і надзвичайних ситуацій. У рекомендаціях також враховані безпекові питання, озвучені на серпневих конференціях до 2023-2024 навчального року.

Методичні матеріали посібника допоможуть педагогічним працівникам виробити в дітей і дорослих правильні дії та навички безпечної поведінки в умовах воєнного стану, у разі виникнення надзвичайних ситуацій; щодо профілактики травматизму під час ведення військових дій та запобігання загибелі школярів; виховання в учасників освітнього процесу свідомого ставлення до власної безпеки та цінності життя, підвищення їхнього інформаційно-просвітницького рівня з питань мінної безпеки.

Адресовано педагогам закладів загальної середньої (дошкільної) освіти, слухачам курсів підвищення кваліфікації педагогічних працівників установ системи неперервної освіти України.

УДК 614.8(075.9)

© Уклад.: Дудко С. Г., Жданюк Л. О.,
Ярошенко Т. І., 2023

© ПАНО, 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
1. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ.....	6
1.1. Нормативні документи (листи, накази) щодо організації безпечних умов навчання під час воєнних дій.....	6
1.2. Методичні рекомендації щодо організації, підготовки та проведення уроків безпеки з учнями закладів загальної середньої освіти	12
1.3. Поради для співпраці з батьками з питань безпечної поведінки та ризиків під час воєнного стану	25
2. БЕЗПЕКА І НЕБЕЗПЕКА: МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ	29
2.1. Щотижневі уроки безпеки: приклади вправ про дії та правила поведінки в разі виникнення небезпечної для життя ситуації.....	29
2.2. Що робити при загрозі хімічної небезпеки	29
2.3. Що робити в разі раптового виникнення хімічної небезпеки.....	30
2.4. Дії при ураженні сильнодіючими отруйними речовинами	31
2.5. Типи вибухонебезпечних предметів.....	32
2.6. Дії у разі виявлення вибухонебезпечних предметів.....	33
2.7. Обмеження під час воєнного стану	33
2.8. Дії у разі радіоактивного зараження.....	34
2.9. Що робити в разі раптового виникнення радіаційної небезпеки.....	35
3. КЛАСИ БЕЗПЕКИ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ.....	37
3.1. Документи, які регламентують створення та функціонування класів безпеки.....	37
3.2. Шкільні класи безпеки: особливості облаштування та викладання безпекових питань.....	38
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	43

ВСТУП

Другий рік поспіль відбувається збройна агресія російської федерації на території України. За останньою інформацією МОН України під час війни в країні зруйновано щент 180 шкіл, більш ніж 300 закладів освіти зазнали значних руйнувань та понад тисячу мають пошкодження [<https://interfax.com.ua/news/general/898982.html>]. Щоденні сигнали повітряної тривоги та ракетної небезпеки, змушують освітянську спільноту працювати в особливих умовах навчання. Найбільш актуальними та затребуваними залишаються компетентності щодо збереження життєдіяльності учасників освітнього процесу в нових реаліях – небезпечних, кризових, непередбачуваних.

Основними пріоритетами держави в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні щодо роботи закладів загальної середньої (дошкільної) освіти є безпека, захист та збереження життя і здоров'я учасників освітнього процесу. Міністр освіти і науки України Оксен Лісовий зазначив, що першочерговим завданням є створення безпечних умов перебування учасників освітнього процесу у закладах освіти, створення безпечного, інклюзивного освітнього середовища [<https://osvita.rayon.in.ua/news/626623-yak-navchatimutsya-shkolyari-v-povomu-navchalnomu-rotsi-rozpoviv-ministr-osviti-i-nauki>].

Міністерство освіти і науки України ставить перед собою завдання – вивести навчання школярів в офлайн, забезпечити якісну онлайн-освіту там, де офлайн із якихось причин неможливий та гарантувати безпечне навчання дітей у дитячих садках, в школах і вищих навчальних закладах. Для виконання поставлених завдань МОН запроваджує комплекс безпекових питань, серед яких не лише те, що безпосередньо пов'язано з війною, не тільки бомбосховища та інші організаційні рішення. До такого безпекового комплексу віднесено психологію, оскільки наслідки, які вже принесла війна в Україну відчуватимуться ще багато десятків років, а психологія підтримує весь комплекс здоров'я дитини.

Колектив Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського з перших днів воєнного стану взяв на себе ініціативу щодо надання організаційно-методичної допомоги освітянам з питань безпеки: організація освітнього безпечного середовища в закладах освіти, проведення запроваджених МОН щотижневих уроків безпеки, надання психологічної підтримки учасникам освітнього процесу, забезпечення безпеки та інклюзивного простору для дітей з ООП тощо. Директором ПАНО ім. М. В. Остроградського Віталієм Зелюком ініційовано видання електронного навчально-методичного

посібника «Уроки безпеки в закладах загальної середньої освіти: поради вчителю до 2022/23 навчального року», створення концепції «Безпечна школа Полтавської області», підготовку науково-методичних семінарів, тренінгів, «круглих столів» із психологічної підтримки тощо. Зважаючи на те, що на сучасному етапі пріоритетом діяльності колективу залишається сприяння забезпеченню учасників освітнього процесу під час їхнього перебування в закладі освіти від можливих загроз, педагогічні та науково-педагогічні працівники ПАНО ім. М. В. Остроградського представляють освітянській спільноті оновлений електронний посібник «Уроки безпеки в закладах загальної середньої освіти: поради вчителю».

Посібник укладено на основі законодавчих, нормативно-правових, наукових першоджерел та практичного досвіду і містить матеріали щодо організації, підготовки та проведення щотижневих уроків безпеки та інших безпекових заходів і сприятиме реалізації мети соціальної та здоров'язбережувальної галузі Державного стандарту базової середньої освіти.

Мета уроків безпеки – допомогти дітям та дорослим виробити правильні дії, правила та навички безпечної поведінки в умовах воєнного стану, в разі надзвичайних ситуацій, сприяти профілактиці травматизму під час ведення військових дій та запобіганню загибелі учнів; виховання в учасників освітнього процесу свідомого ставлення до власної безпеки та цінності життя, підвищення їхнього інформаційно-просвітницького рівня з питань мінної безпеки та небезпек воєнного часу.

Посібник допоможе педагогам сформувати в учнів відповідальність за власне життя, здоров'я та добробут, зосередити увагу школярів на безпекових питаннях, що пов'язані з ризиками воєнного часу, формуватиме в педагогів навички надання психологічної самопомоги, реалізації засад концепції сталого розвитку суспільства, комунікативно зорієнтованого та діяльнісного підходу в навчанні, впровадження національно-патріотичного виховання, побудови навчального матеріалу з урахуванням важливості навчання впродовж життя, орієнтації на події соціального і природного довкілля.

Матеріали видання допоможуть учителям початкових класів, вихователям ГПД, учителям базової та старшої загальної середньої школи, директорам, заступникам директорів ЗЗСО та закладів дошкільної освіти, слухачам курсів підвищення кваліфікації набути практичний досвід реалізації засад забезпечення учасників освітнього процесу від загроз в умовах воєнного стану.

1. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ

1.1. Нормативні документи (листи, накази) щодо організації безпечних умов навчання під час воєнних дій

Наслідки війни, що спалахнула в Україні у лютому 2022 року, вимагають дедалі більшої уваги не тільки військових, а й фахівців-освітян, їхньої професійної допомоги, що відповідає особливим освітнім потребам дітей України. У цьому контексті актуальною є тема реалізації можливостей забезпечення доступу дітей до безпечного навчального середовища, формування в учнів/учениць компетентностей власної безпеки в умовах воєнного стану та надзвичайних ситуаціях. Освіта має вирішальне значення для створення безпечних умов навчання, добробуту, здоров'я та розвитку дітей.

28 липня 2023 року Кабінет Міністрів України ухвалив постанову № 782 «Про початок навчального року під час дії воєнного стану в Україні». Метою постанови є зменшення загроз життя і здоров'я здобувачів освіти та працівників закладів освіти у період дії воєнного стану шляхом урегулювання питання щодо організованого початку 2023/2024 навчального року (<https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-pochatok-navchalnoho-roku-pid-chas-voiennoho-stanu-v-ukraini-i280723-782>).

Кабінет Міністрів України своїм Розпорядженням від 07 квітня 2023 р. № 301-р ухвалив Концепцію безпеки закладів освіти, яка передбачає організацію очного навчання під час війни. Метою Концепції є створення рівних, належних і безпечних умов здобуття освіти, організація безпечного освітнього середовища, зокрема в умовах військової агресії Російської Федерації проти України. Особлива увага надаватиметься заходам, спрямованим на запобігання проявам фізичного та психологічного насильства, а також дотримання прав і норм інформаційної та соціальної безпеки кожного учасника освітнього процесу.

Основними завданнями Концепції є:

- створення безпечної інфраструктури закладів освіти;
- ефективне попередження та протидія негативним безпековим явищам в освітньому середовищі;
- формування компетентностей безпеки в учасників освітнього процесу;
- організація безпечного підвезення учнів та вчителів до/із закладів загальної середньої освіти (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/301-2023-%D1%80#Text>).

У Розпорядженні Кабінету міністрів України від 24.02.2023 року № 174-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії розбудови безпечного і здорового освітнього середовища у новій українській школі на 2023 рік» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174-2023-%D1%80#Text>) рекомендовано забезпечити виконання цього розпорядження Міністерству освіти і науки, іншим центральним органам виконавчої влади, обласним, Київській міській державним (військовим) адміністраціям.

Методичні рекомендації Міністерства освіти і науки «Про організацію 2023/2024 навчального року в закладах загальної середньої освіти» (лист МОН № 1/12186-23 від 16.08.23 року) (<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-organizaciyu-20232024-navchalnogo-roku-v-zakladah-zagalnoyi-serednoyi-osviti>) розкривають **особливості організації нового навчального року в умовах правового режиму воєнного стану.**

Про організацію та підтримку безпечного освітнього простору в ЗДО ідеться в листі МОН від 21.08.2023 р. № 1/12490-23 «Про окремі питання діяльності закладів дошкільної освіти у 2023/2024 навчальному році» (<https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-okremi-pitannya-diyalnosti-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-u-20232024-navchalnomu-roci>). А в листі МОН від 02.04.2022 року № 1/3845-22 «Про рекомендації для працівників закладів дошкільної освіти на період дії воєнного стану» надано відповідні рекомендації для керівників ЗДО (<https://mon.gov.ua/ua/npa/prorekomentaciyi-dlya-pracivnikiv-zakladiv-doshkilnoyi-osviti-na-period-diyi-voynenogo-stanu-v-ukrayini>).

Міністерство освіти і науки України ініціювало створення класів безпеки, метою яких є формування культури безпечної поведінки у здобувачів освіти. Більше про організацію і функціонування таких класів можна довідатися в наказі Міністерства освіти і науки України «Деякі питання створення та функціонування класів безпеки у закладах освіти» № 135 від 10.02.23 року (https://oplatforma.com.ua/files/news/2023/Nakaz_MON_pro_klasy_bezpeky_2023_Pedrada.pdf).

На виконання доручення Прем'єр-міністра України від 10.06.2022 № 14529/0/1-22 стосовно створення безпечних умов перебування в закладах освіти дітей, учнів, студентів і працівників з урахуванням збройної агресії Російської Федерації Державна служба України з надзвичайних ситуацій у листі від 14.06.2022 року № 03-1870/162-2 «Про організацію укриття працівників та дітей у закладах освіти» надала рекомендації щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (<https://ips.ligazakon.net/document/FN074069>).

Освітянам стануть у нагоді лист Міністерства освіти і науки України «Про рекомендований порядок дій на випадок виникнення загроз соціального та воєнного характеру» № 1/12583-22 від 25.10.22 року (<https://drive.google.com/file/d/1vQW1WSgaKICZeLXfn-S8uZynaRwZgKEi/view>), а також рекомендації Державної служби з надзвичайних ситуацій щодо організації укриттів у об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти (<https://mon.gov.ua/ua/ministerstvo/diyalnist/civilnij-zahist-ta-bezpeka-zhittedyalnosti/zahisni-sporudi-civilnogo-zahistu>).

Важливими для педагогів є питання, пов'язані з формуванням здоров'язбережувальних компетентностей здобувачів освіти з питань мінної безпеки. В МОН наголошують, що мінна безпека стане обов'язковим доповненням до шкільного курсу «Здоров'я, безпека та добробут» (<https://mon.gov.ua/ua/news/minna-bezpeka-stane-obovyazkovim-dopovnennyam-do-shkilnogo-kursu-zdorovya-bezpeka-ta-dobrobut>).

Для вчителів уже доступний посібник із детальними планами, а також презентації для уроків із мінної безпеки, адаптовані для початкової та середньої школи, які розробив Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) в Україні спільно з партнерами (режим доступу: <https://bezpeka.info/>).

У листі Міністерства освіти і науки України від 30.07.14 № 1/9-385 надано методичні рекомендації щодо проведення бесід з учнями загальної середньої освіти з питань: уникнення враження мінами і вибухонебезпечними предметами та поведінки у надзвичайній ситуації (https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/42292/).

Наказ МОН від 21.11.2016 № 1400 «Про затвердження Положення про функціональну підсистему навчання дітей дошкільного віку, учнів та студентів діям у надзвичайних ситуаціях (з питань безпеки життєдіяльності) єдиної державної системи цивільного захисту» містить Положення, яке визначає мету, завдання, організацію управління, склад сил і засобів, порядок їхньої взаємодії і діяльності функціональної підсистеми навчання дітей дошкільного віку, учнів та студентів дій у надзвичайних ситуаціях (з питань безпеки життєдіяльності) єдиної державної системи цивільного захисту (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1623-16#Text>).

Наказ МОН від 15.08.2016 № 974 «Про затвердження Правил пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України» містить затверджені Правила пожежної безпеки для закладів та установ системи освіти України (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1229-16#Text>).

У листі Міністерства освіти і науки України від 17.03.2022 № 1/3485-22 надано методичні рекомендації щодо проведення бесід з учасниками освітнього процесу з питань уникнення враження мінами і вибухонебезпечними предметами та правил безпечної поведінки у надзвичайних ситуаціях (<https://osvita.cv.ua/wp-content/uploads/2022/03/Dodatok-2-do-lysta-MON.pdf>).

Міністерство освіти і науки України надає методичні рекомендації щодо проведення просвітницької роботи з учасниками освітнього процесу в закладах дошкільної освіти з питань уникнення враження мінами, вибухонебезпечними предметами та ознайомлення з правилами поведінки в надзвичайних ситуаціях (лист МОН від 25.04.2022 року №1/4428-22 «Про методичні рекомендації» (https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-metodichni-rekomendaciyi-1_442822)).

Рекомендації «Безпечне середовище: нові виміри безпеки», що розробила Державна служба якості освіти України разом з ініціативою «Система забезпечення якості освіти» (SURGe), допоможуть керівнику закладу освіти організувати безпечне освітнє середовище, а також ефективніше змінювати формати освітнього процесу (https://sqe.gov.ua/wp-content/uploads/2022/08/Bezpechne_osvitnie_seredovysche_2022_SQE-SURGe.pdf).

Сучасні небезпеки, пов'язані з торгівлею людьми, потребують мобілізації різноманітних ресурсів, налагодження міжвідомчої взаємодії, розвитку національних та транснаціональних механізмів співпраці представників влади та інститутів громадянського суспільства. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 2 червня 2023 року № 496-р «Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2025 року» (<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2023-%D1%80#Text>) спрямоване на удосконалення механізму запобігання торгівлі людьми, підвищення ефективності виявлення осіб, які вчиняють злочини, пов'язані з торгівлею людьми, а також забезпечення захисту прав осіб, які постраждали від торгівлі людьми, та надання їм допомоги. Не втратили актуальності рекомендації Міністерства освіти і науки щодо попередження виникнення ситуації торгівлі людьми, викладені в листі Міністерства освіти і науки України від 25.03.2022 № 1/3663-22 «Щодо запобігання торгівлі людьми в умовах воєнної агресії», де наголошено на необхідності впровадження в освітній процес заходів щодо підвищення рівня обізнаності здобувачів освітніх послуг та їхніх батьків з питань запобігання торгівлі людьми (<https://mon.gov.ua/ua/npa/shodo-zapobigannya-torgivli-lyudmi-v-umovah-voennoyi-agresiyi>) та листі Міністерства освіти і науки від 14.06.2022 № 1/6355-22 «Про рекомендації щодо усунення ризиків торгівлі людьми у

зв'язку з війною в Україні та гуманітарною кризою» (<https://mon.gov.ua/ua/nra/pro-rekomendaciyi-shodo-usunennya-rizikiv-torgivli-lyudmi-u-zvyazku-z-vijnoyu-v-ukrayini-ta-gumanitarnoyu-krizoyu>).

На сайті Міністерства освіти і науки України розміщені такі інформаційні матеріали: «Цілісна політика у школах про безпечне онлайн-середовище для дітей: мрія чи реальність? Роль освітніх закладів та вчителів у формуванні безпечного Інтернету» (режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/news/cilisna-politika-u-shkolah-pro-bezpechne-onlajn-seredovishe-dlya-ditej-mriya-chi-realnist-rol-osvitnih-zakladiv-ta-vchiteliv-u-formuvanni-bezpechnogo-internetu>); «МОН спільно з ДСНС презентує уроки мінної безпеки для шолярів» (<https://mon.gov.ua/ua/news/mon-spilno-z-dsns-prezentuye-uroki-z-minnoyi-bezpeki-dlya-shkolyariv>): про доступ до безплатного онлайн-курсу із порадами провідних експертів ГС «Освіторія» у співпраці зі студією онлайн-освіти EdEra, МОН та за підтримки дитячого фонду ЮНІСЕФ – «Спільно до навчання: ефективна та безпечна освіта під час війни» (<https://mon.gov.ua/ua/news/dlya-vchiteliv-stvoreno-kurs-pro-bezpechnu-osvitu-pid-chas-vijni>) та «Школа стійкості».

Інформаційно-освітні матеріали, що розміщені в довіднику «У разі надзвичайної ситуації або війни», включають поради, як захистити себе у надзвичайній ситуації (<https://dovidka.info/>).

На сайті Інституту модернізації змісту освіти зібрано матеріали для використання в роботі під час воєнних дій. (<https://imzo.gov.ua/psycholohichnyj-suprovid-ta-sotsialno-pedahohichna-robota/materialy-dlia-vykorystannia-v-roboti-pid-chas-voiennykh-diy/>).

На сайті Державної служби з надзвичайних ситуацій України в розділі «Абетка безпеки» розміщені матеріали щодо дій населення в умовах небезпек соціального, техногенного, природного характеру, пожежної та інших видів небезпек. Також у підрозділі «Дії населення в умовах надзвичайних ситуацій воєнного характеру» містяться інформаційні матеріали та інформаційні банери про актуальні правила безпечної поведінки в ситуаціях криз та загроз: як пережити кризу та зберегти спокій; як діяти при обстрілах житлових будинків; правила порятунку; правила поведінки під час комендантської години; дії у разі зникнення ефірного мовлення; що потрібно знати про небезпеку ВВП (вибухонебезпечних предметів); як діяти, якщо трапився завал будинку; як уникнути переохолодження в умовах війни (<https://dsns.gov.ua/uk/abetka-bezpeki>).

У посібнику «Врятуйте дітей – стандартні процедури та правила безпеки для учнів та студентів» викладено посилання на напрацювання Ресурсного

центру прав дитини (SavetheChildrenMarlaPetal, Ph.D. SeniorAdvisorforEducationandDisasterRiskReductionMay, 2015, (https://resourcecentre.savethechildren.net/pdf/355_sops_and_safety_rules.pdf/?fbclid=IwAR0aYahhLCTCJtdhz9cqHgID2baPqMth3LKLxkMyCSy9NCtIjxuGXsLPMxM).

На сайті освітнього омбудсмена Сергія Горбачова опубліковано алгоритми дій учасників освітнього процесу в разі надзвичайних ситуацій, вищезазначені матеріали містяться на офіційній сторінці освітнього омбудсмена Сергія Горбачова (<https://eo.gov.ua/dii-uchasnykiv-osvitnoho-protsesu-v-razi-nadzvychnykh-sytuatsiy/2022/01/18/>).

Вагомого значення набуває створення психологічно комфортного освітнього простору для здобувачів освіти, забезпечення якісного освітнього процесу та надання своєчасної психологічної підтримки педагогічним працівникам, учням та їхнім батькам. Основні аспекти діяльності психологічних служб закладів освіти викладені в листі МОН від 21.08.2023 №1/12492-23 «Про пріоритетні напрями роботи психологічної служби у системі освіти у 2023/2024 навчальному році» (https://rada.info/upload/users_files/43929422/2f72d74d85253f78e80e451dc529acd2.pdf)

Також, з огляду на загрозу психічному здоров'ю учасників освітнього процесу внаслідок збройної агресії російської федерації, Міністерство освіти і науки України розробило методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» для педагогічних працівників, психологів і соціальних педагогів закладів освіти. У листі МОН від 04.04.2022 № 1/3872-22 «Про методичні рекомендації «Перша психологічна допомога. Алгоритм дій» йдеться про першу психологічну допомогу, порушення психічних процесів, протоколи надання першої психологічної допомоги під час переживання негативних психічних реакцій і станів, корисні матеріали щодо надання першої психологічної допомоги (<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1387729-22#Text>).

Дистанційний курс «Протидія торгівлі людьми в Україні» від EdEra містить концептуальні положення щодо попередження та протидії торгівлі людьми в Україні та методологічні засади здійснення превентивної роботи у закладах загальної середньої освіти.

(https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra_OSCE+ST101+ST101/about

1.2. Методичні рекомендації щодо організації, підготовки та проведення уроків безпеки з учнями закладів загальної середньої освіти

Одним із важливих пріоритетів діяльності закладів освіти під час воєнного стану є організація безпечних умов для всіх учасників освітнього процесу. Життя та здоров'я дітей – це найбільша цінність людства. Під час війни освітній заклад є осередком, який дає змогу учням отримати актуальну інформацію щодо питань безпеки, психологічну підтримку, спілкування, допомагає їм переключити увагу, відволіктися від тривожних новин, надає упевненість, відчуття належності до спільноти. Надання дітям знань та формування в них практичних навичок, необхідних для безпечної життєдіяльності, є важливим завданням кожного педагога.

Зважаючи на воєнні дії на всій території України та активне застосування ракетних ударів, є велика загроза опинитися під завалами, отримати ураження від мін та вибухонебезпечних предметів. Учні повинні знати про небезпеку під час воєнних дій, мінімізувати можливі ризики та зважено ухвалювати рішення, пов'язані з власною безпекою. Саме освітній заклад повинен надати молодому поколінню необхідний багаж знань та практичних навичок, забезпечити дітей та підлітків сприятливими умовами для життя, навчання, дозвілля.

Одним із засобів досягнення цієї мети є проведення уроків безпеки в закладах освіти. Такі уроки – своєрідні навчально-тренінгові заняття для дітей з особистої та колективної безпеки, вони не потребують суворої регламентації, їхній зміст залежить від видів загроз на місцевості, особливостей ведення воєнних дій на території, професійного досвіду педагогів та підготовленості дітей.

Рекомендуємо проводити щотижневі уроки безпеки для всіх учасників освітнього процесу в закладах освіти щодо питань мінної небезпеки й вибухонебезпечних предметів, плану дій на випадок різних видів обстрілів та дій у надзвичайних ситуаціях, ядерної та хімічної небезпеки. Для учнів необхідні роз'яснення в доступній формі: що таке базові правила поведінки під час надзвичайних ситуацій та як необхідно діяти в разі виявлення небезпечного предмета, яку небезпеку несуть покинуті іграшки, у чому полягає небезпека боєприпасів та які мають бути дії під час повітряної тривоги.

Мета уроків безпеки – формування в учнів відповідальності за здоров'я та власну безпеку; опанування основ безпечної поведінки в умовах надзвичайних ситуацій, життєвих умінь та навичок; удосконалення теоретичних і практичних навичок усіх учасників освітнього процесу з питань захисту та дій в умовах воєнного стану.

Завдання уроків безпеки:

- формування в учнів мотивації до дбайливого ставлення до життя і здоров'я;
- формування в учнів обізнаності щодо мінної небезпеки, вибухонебезпечних предметів, ракетних обстрілів, дій під час евакуації, повітряної тривоги та хімічної, біологічної чи ядерної загрози;
- виховання бережливого, дбайливого та усвідомленого ставлення до власної безпеки як однієї з найвищих людських цінностей, умінь самозбереження та самозаспокоєння;
- розвиток активної громадянської позиції учнів, спрямованої на збереження життя і зміцнення здоров'я згідно з основними принципами та закономірностями життєдіяльності людини в природному та соціальному середовищах;
- формування в учнів сталої мотиваційної настанови на безпечну поведінку;
- навчання учнів практичних навичок та вмінь щодо надання першої медичної допомоги в умовах загрози для життя;
- навчання учнів методів самооцінки ризиків небезпеки.

Конкретним результатом навчання під час уроків безпеки визначено розвиток компетентностей зі здоров'язбереження, безпеки життєдіяльності учнів, поглиблення життєвих навичок (зокрема аналіз ризиків, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами, ухвалення виважених рішень, розв'язання проблем, розвиток творчого та критичного мислення, навичок спілкування, самооцінки та почуття гідності, протистояння негативному психологічному впливові, подолання емоцій та стресу, а також розвиток співчуття і відчуття себе як громадянина), усвідомлення учнями необхідності відповідати за життя і безпеку – власні та людей навколо.

Ефективна реалізація мети і змісту уроків безпеки можлива лише на засадах активної співпраці й партнерства всіх учасників освітнього процесу, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, що передбачає:

- збагачення змісту роботи емоційним, особистісно-значущим матеріалом;
- використання інтерактивних методів навчання;
- стимулювання позитивних інтелектуальних почуттів дітей та їхніх батьків;
- пізнавальна робота учнів із різними джерелами інформації, різними типами та видами ресурсних матеріалів;
- відпрацювання практичних навичок при надзвичайних ситуаціях та воєнних діях;
- створення умов для активного діалогу між учасниками-партнерами пізнавально-практичного процесу (учні, учителі, члени родини, представники ДСНС, ЗСУ, правоохоронних служб, психологічної служби та медичної сфери);

– залучення учнів до самооцінки своєї поведінки в небезпечних для здоров'я і життя ситуаціях, створення і розвиток безпечних життєвих навичок;

– залучення до активної співпраці школи, сім'ї, громади, органів державної влади та місцевого самоврядування з питань безпеки життєдіяльності в умовах воєнного стану.

На інноваційну діяльність учителів освітнього закладу впливає специфіка викладання уроків безпеки, що визначається практичною спрямованістю. Навчання має бути спрямоване на застосування учнями умінь і навичок у реальних життєвих умовах для власної безпеки та формування здатності визначати й обґрунтовувати ризики для життя.

На допомогу педагогічним працівникам у контексті підготовки до уроків безпеки рекомендуємо онлайн-платформи для навчання дорослих та дітей правил мінної безпеки та культури безпечної поведінки у воєнний час:

– Навчання з попередження ризиків від вибухонебезпечних предметів (https://prometheus.org.ua/course/course-v1:UDA+PRE101+2022_T2);

– Все про безпеку – онлайн-платформа від Unicef. Посилання на курс для підлітків: <https://bezpeka.info/teens/>, посилання на курс для дітей молодшого віку: <https://bezpeka.info/kids/>;

– ДСНС розповідає про мінну безпеку (<https://www.unicef.org/ukraine/stories/patron-dsns-movies>);

– Освітній проєкт СТОПМІНА. Посилання на курс для дітей 6–11 років (<https://stopmina.dk/course/view.php?id=7&lang=uk>), посилання на курс для дітей 12–17 (<https://stopmina.dk/course/view.php?id=11>), посилання на курс для дорослих (<https://stopmina.dk/course/view.php?id=6>).

Зверніть увагу на безоплатний онлайн-курс для вчителів, директорів та адміністрацій шкіл з порадами експертів щодо організації безпечного перебування учнівства в закладі освіти. Зареєструватися на курс «Спільно до навчання: ефективна та безпечна освіта під час війни» можна за посиланням: <https://osvitoria.university/courses/spilnodonavchannya/>.

Особливість методики проведення уроків безпеки полягає в тому, що опанування життєвих навичок, які сприяють безпечній поведінці й розвитку особистості, потребує багаторазового вправління, насамперед у процесі групової взаємодії. Увага вчителя має бути зосереджена на проведенні занять із використанням методів навчання, що ґрунтуються на активній участі всіх учасників освітнього процесу: робота в групах, обговорення, розробка брошур щодо алгоритму дій під час повітряної тривоги, мозкові штурми, створення

ментальних карт, рольові ігри, дискусії, творчі проєкти, інтерв'ю, аналіз життєвих ситуацій, екскурсії, моделювання дій під час надзвичайних ситуацій тощо.

У процесі розроблення уроків безпеки вчителям варто враховувати засади їхньої організації:

1. Партнерство при взаємодії всіх учасників освітнього процесу з огляду на їхні вікові особливості та здібності.
2. Органічне поєднання навчальної, виховної і позанавчальної діяльності.
3. Наявність ефективного зворотного зв'язку – обговорення та обмін думками.
4. Практична спрямованість занять.
5. Наочність навчання.

Особливу увагу необхідно приділяти позитивній мотивації учнів не лише до здобуття знань щодо безпечного способу життя, а й стимулювання їх до активних, щоденних і поступальних дій за правилами та вимогами збереження життя. А саме:

– учні осмислюють і застосовують концепції щодо усвідомлення безпеки задля поліпшення життя людини і суспільства;

– учні аналізують впливи суспільства, сім'ї, однолітків, культури, засобів масової інформації, технологій та інших чинників на вибір і формування життєвих навичок;

– учні сприймають виклики, усвідомлюють небезпеку, ухвалюють виважені рішення, демонструють навички безпечної поведінки під час воєнних дій для збереження та гарантування безпеки;

– учні практикують здорову безпечну поведінку, сприймають ризики та розуміють вплив ризикованої поведінки.

Практика свідчить, що процес формування свідомого ставлення до власного здоров'я та безпеки потребує поєднання інформаційного й мотиваційного компонентів із практичною діяльністю учнів. Це сприятиме опануванню дітьми необхідних здоров'язбережних умінь і навичок.

Це завдання реалізується в процесі уроку безпеки шляхом використання єдиного інформаційного простору з урахуванням вікових та психологічних особливостей учнів 1–12 класів. При плануванні уроків безпеки учнів освітнього закладу доцільно об'єднати в три вікові групи: I група – 1–4 класи закладів загальної середньої освіти, II група – 5–9 класи закладів загальної середньої освіти, III група – 10–12 класи закладів загальної середньої освіти.

Попри спільні методологічні засади, уроки безпеки мають суттєві відмінності залежно від віку учнів.

Так, для початкової школи основу уроку безпеки мають становити інтерактивна гра та бесіда. Урок побудований таким чином, що вчитель насамперед виходить з особливостей розуміння дітьми безпеки та безпечної поведінки. Він допомагає дітям усвідомити й зрозуміти зміст ключових слів: безпечна поведінка, безпечна будівля, правила безпечної поведінки під час прогулянки, повітряна тривога, правила евакуації, мінна небезпека, вибухонебезпечні предмети. Цьому значною мірою сприяє робота над зазначеними поняттями з урахуванням вікових можливостей сприймання інформації.

Зважаючи на те, що в дітей молодшого шкільного віку переважає конкретно-образне мислення, доцільне оформлення дошки плакатами, малюнками відповідної тематики та використання мультимедійних презентацій, навчально-пізнавальних мультфільмів.

У середній школі основою уроку є робота в групах, присвячена моделюванню різних ситуацій, що обумовлено специфічними потребами підліткового віку: самооцінка, прагнення до самовираження, збільшення соціального простору, в якому устанавлюються певні рівні взаємовідносин з іншими та певні правила поведінки в соціумі, формування в процесі групової роботи засад безпечної поведінки.

У старшій школі наголос уроку безпеки полягає в аналізі проблемних ситуацій через призму моделі безпечної та свідомої поведінки для виокремлення суб'єктивних і об'єктивних факторів ризиків небезпеки та розвитку безпечних життєвих навичок. Ураховуючи специфічні особливості уроків безпеки, варто під час їхнього проведення зберегти атмосферу поваги, доброзичливості, турботи, відвертості та емоційно-психологічного благополуччя.

Для набуття учнями практичних навичок безпечної поведінки за умов небезпечних та надзвичайних ситуацій різного характеру використовуються активні методи навчання у поєднанні з тренінговими заняттями.

У процесі розробки уроків учителям варто звернути увагу на такі форми навчання.

Перша вікова група:

- вікторини з основ безпечної поведінки та мінної небезпеки;
- рольові ігри з основ здоров'я та безпеки життя;
- змагання, до програм яких включаються від одного до кількох завдань, вправ, що стосуються руху під час евакуації чи пожежної небезпеки, з розпізнавання різних небезпек;
- подорожі в «Країну попереджуючих знаків безпеки»;

- малювання на тему мінної небезпеки та вибухонебезпечних предметів;
- театралізовані покази про безпечну поведінку на вулиці та вдома;
- перегляд відеоматеріалів, що висвітлюють питання надзвичайних ситуацій;
- рольові ігри з відпрацювання дій за сигналом оповіщення.

Друга вікова група:

- вікторини з основ безпечної поведінки та ризиків воєнного часу;
- змагання на знання правил евакуації;
- тести на теми життєвих небезпечних ситуацій;
- ігри з правил дій під час надзвичайних ситуацій;
- рольові ігри з основ безпеки життя;
- створення лепбуків «Правила безпечної поведінки», «Мінна небезпека», «Мої дії під час хімічної, біологічної, ядерної загрози» тощо, альбомів, колажів із цікавими та актуальними матеріалами, випуск шкільної газети про заходи безпеки.

Третя вікова група:

- семінари з обговоренням результатів підготовлених доповідей;
- захист проєктів;
- практичні заняття з вирішення ситуаційних завдань;
- вікторини з безпеки життєдіяльності;
- екскурсії до пожежно-рятувальних підрозділів та підрозділів ДСНС;
- брейн-ринги;
- проведення командних змагань «Школа безпеки».

Серед педагогічних технологій під час уроків безпеки ефективними будуть ігрові технології, метод проєктів та метод аналізу конкретних ситуацій.

Спираючись на концепцію особистісно орієнтованого навчання та можливості реалізації її в процесі навчання уроків безпеки, рекомендуємо використовувати найбільш ефективні види дидактичних ігор: навчально-пізнавальні, проєктувальні та дослідні, імітаційні та комплексні, пов'язані зі здатністю учня творчо мислити, з умінням самостійно ухвалювати виважені рішення в умовах моделювання безпечної поведінки. У процесі гри можна застосовувати групову та індивідуальну роботу, спільне обговорення, проводити тестування та опитування, створювати рольові ситуації. У ситуаційних іграх розігрується ситуація небезпеки, пов'язана з ризиками воєнного стану, моделюється поведінка дитини у надзвичайній ситуації. При цьому учень повинен мобілізувати весь свій досвід, знання, навички, зуміти «вжитися» в ситуацію. Варто пам'ятати, що основне завдання

методу – навчити дитину орієнтуватися в різних надзвичайних ситуаціях, давати об'єктивну оцінку своїм діям, урахувати можливості інших людей тощо. Варто дотримуватися головної мети уроків безпеки – формування готовності до дій в умовах надзвичайних ситуацій. Під час застосування ситуаційних ігор варто наголосити на формуванні в учнів таких умінь:

- діяти в умовах надзвичайних ситуацій;
- ухвалювати рішення, брати на себе відповідальність;
- дбати про своє здоров'я та здоров'я своїх близьких;
- визначати рівень небезпеки для себе й людей навколо;
- надавати першу допомогу постраждалим;
- взаємодіяти з людьми;
- застосовувати свої знання на практиці;
- аналізувати, логічно мислити;
- займати активну громадянську позицію (не бути байдужими).

У процесі розроблення уроків учителям варто звернути увагу на дидактичну гру, яка є багатофункціональною за своїм характером, сприяє розвитку організаторських, комунікативних здібностей, моральних та інших важливих якостей особистості учня, значущих для його майбутньої безпечної життєдіяльності. Корисними для організації навчальних ігор можуть бути такі форми роботи: «круглий стіл», засідання експертної групи, форум, симпозіум, дебати, судове засідання, інсценізація тощо. Варто врахувати, що навчальні рольові ігри будуть ефективні щодо висвітлення тем: «Безпека та захист людини в небезпечних і надзвичайних ситуаціях», «Дії під час повітряної тривоги», «Домедична допомога. Надання екстреної домедичної допомоги у разі травми», «Ризики, пов'язані з вибухонебезпечними предметами», «Дії під час хімічної атаки» тощо.

Актуальним та практично спрямованим є метод розв'язання ситуаційних завдань і вправ щодо ризиків, що становлять небезпеку. Підбір вправ визначається реальними загрозами для здоров'я, життя та добробуту, з якими може зіткнутися сучасний учень в умовах війни. Це загрози обстрілів та бойових дій, мінна небезпека, ризик отримати травму при хімічній атаці або при застосуванні біологічної зброї, небезпека при виявленні вибухонебезпечних предметів, ситуації, що виникають в разі екстреної евакуації.

Звертаємо увагу, що основою навчання за допомогою ситуаційних вправ є опис проблеми або ситуації. Мета цього методу – поставити учасників у таку ситуацію, за якої вони будуть змушені брати активну участь у розробленні

й ухваленні рішення в умовах неповної інформації. Варто продумати та систематизувати фактори, визначити основні й другорядні стратегії та рекомендації щодо подальших дій. Використання методу допомагає учням набути навичок творчого і логічного мислення, усного спілкування, обґрунтування, вибору й ухвалення усвідомлених рішень. Метод дає змогу залучити кожного, хто навчається, до активної навчально-пізнавальної діяльності, що сприяє практичній реалізації принципів особистісно орієнтованого підходу в навчанні та вихованні учнів. Варто використовувати у своїй діяльності найбільш ефективні види ситуаційного навчання, а саме: ситуація-ілюстрація, ситуація-оцінка, ситуація-вправа.

Слід звернути увагу на аналіз конкретних ситуацій в умовах навчання правил безпечної поведінки, що включає глибоке й детальне дослідження реальної або імітованої ситуації. При плануванні вчитель повинен керуватися тим, що пояснення має займати трохи більше від третини часу уроку, а решта часу повинна відводитися для практичної та тренінгової діяльності учнів. Треба враховувати, що зазначений метод потребує більш ґрунтовної підготовки. Наприклад, беремо конкретну життєву ситуацію, що прямо стосується теми правил безпеки під час воєнних дій. Учні вивчають ситуацію, аналізують її, дають відповіді на запитання: «1. Що трапилось? 2. Як ви вважаєте, чому так сталося? 3. Ваші дії? Наведіть аргументи, вибираючи ту чи іншу позицію». Обов'язково необхідно фіксувати всі варіанти рішень питання, формулювати позитивні й негативні наслідки та спрямовувати учнів до певних висновків, при цьому треба враховувати, що рішення не обов'язково повинне бути однозначним. Конкретний алгоритм роботи особливо ефективний тоді, коли учні вже мають певні уявлення про те чи інше питання і, спираючись на раніше здобуті знання з інших предметів або життєвий досвід, беруть активну участь в обговоренні, вчать аргументувати свою позицію, слухати інших, аналізувати отриману інформацію та виважено ухвалювати рішення.

Доцільним на уроках безпеки буде застосування методу проєктів. Робота над проєктом спонукає учня не лише до глибокого вивчення теми безпеки, а й до освоєння нових програм, використання новітніх інформаційних та комунікаційних технологій. Слід дотримуватися етапів проєктної роботи: вибір теми, збір інформації та робота над проєктом. Варто враховувати, що у процесі розвитку особистості учня найбільш ефективною є проєктна технологія навчання, яка відповідає таким специфічним віковим перевагам, як готовність до самостійних форм навчальної роботи та прагнення до співпраці. Метод проєктів дає учням змогу засвоїти

не лише теорію, а й практику безпечної поведінки, розвиває мислення, сприяє розвитку свідомої творчої активності, уміння працювати самостійно та в команді. При формулюванні теми проєкту варто враховувати індивідуальні інтереси та можливості дитини, заохочувати її до творчої праці. Пам'ятайте, що найважливіше – можливість реалізувати творчий потенціал дитини, самостійно вибираючи форму подання матеріалу, спосіб та послідовність його викладу. Учень, маючи узагальнене уміння проєктувати майбутню діяльність, може використовувати його під час вирішення різноманітних пізнавальних завдань не тільки в рамках уроків безпеки, а й у практичній діяльності, зокрема й у разі виникнення реальної загрози життю та здоров'ю людини. Результатом творчого проєкту можуть бути: колаж, мультимедійна презентація, доповідь, графічна робота, конференція, ділова гра, брошура, плакат або постер тощо. Різноманітність видів проєктів надає учням широкий спектр вибору теми та завдання майбутньої діяльності. А це ще більше індивідуалізує процес навчання основ безпечної поведінки, максимально наближає його до практичних навичок та реальних життєвих ситуацій.

Роз'яснювальну роботу щодо безпечної поведінки в умовах воєнного стану необхідно проводити з використанням різних форм організації освітньої діяльності. Актуальним та практичним форматом роботи є тренінгові заняття.

Особливо активно тренінгові методики використовуються тоді, коли процес навчання спрямований не на накопичення наукової інформації, а на формування життєвих навичок і компетенцій. Тому саме тренінгові технології мають бути основою процесу навчання на уроках безпеки в школі.

Варто враховувати, що мета будь-якого тренінгу полягає не в аналізі та інтерпретації проблем особистості задля подальшого їх усунення або зміни мотивації поведінки, а в активному, свідомому навчанні бажаної поведінки.

У навчанні основ безпеки рекомендуємо використовувати «тренінги життєвих компетенцій (умінь, навичок)», які з'явилися в 60-х роках і ґрунтуються на ідеях гуманістичної психології К. Роджерса. При плануванні тренінгових форм роботи слід враховувати особливості життєвих компетенцій, на яких буде зосереджено увагу: 1) компетенції, які визначають соціальне благополуччя, – це навички: ефективного спілкування, співчуття, вирішення конфліктів, поведінки в умовах тиску, загроз і дискримінації, спільної діяльності й співпраці; 2) компетенції, які визначають психологічне благополуччя; 3) інтелектуальні компетенції – навички самоусвідомлення і самооцінки, навички аналізу проблеми й ухвалення рішень, навички критичного мислення і визначення життєвих цілей та програм; 4) емоційно-вольові компетенції – навички самоконтролю, управління стресами;

навички, що формують мотивацію до успіху і сприяють гартуванню волі; 5) компетенції, які визначають фізичне благополуччя, – це навички раціонального харчування, рухової активності та загартовування, санітарно-гігієнічні навички та навички раціональної організації праці та відпочинку.

Варто звернути увагу, що тематичні або соціально-просвітницькі тренінги зазвичай включають вправи, які спрямовуються на розвиток усіх перерахованих компетенцій. Обговорення кожної вправи дає можливість учасникам проаналізувати інформацію, знання чи власний досвід, отриманий під час виконання вправи, зосередитися на навичках, які відпрацьовуються. Радимо пам'ятати, що запитання для обговорення – відкриті, тобто припускають багато варіантів відповідей. На тренінгу немає правильних і неправильних відповідей, кожен має право на власну думку, і саме вона є цінною, адже відображає особистість в усіх аспектах. Звертаємо увагу, що форми і методи, які використовуються під час проведення тренінгів, ґрунтуються на активності кожного учасника освітнього процесу, на співіснуванні різних поглядів та вільному їх обговоренні.

Важливим під час тренінгів є виконання учнями практичних дій: моделювання стереотипів поведінки в умовах загрози та виникнення різних надзвичайних ситуацій, проведення екскурсій у територіальні підрозділи МНС України в області, у музеї, на пожежно-технічні виставки. Наприклад, тренінги щодо надання першої допомоги (із запрошенням фахівців), різноманітні вправи тощо.

Для старшої вікової групи пропонуємо організувати практичне навчання щодо правил використання індивідуальних засобів захисту в надзвичайних ситуаціях та вміння виготовляти найпростіші засоби захисту органів дихання, надання першої медичної допомоги. При проведенні практичного заняття вчитель спрямовує увагу учнів на детальний розгляд теоретичних положень теми та формує вміння і навички їхнього практичного застосування шляхом індивідуального виконання учнями відповідно до сформульованих завдань.

Варто продумати складові елементи практичного заняття згідно з етапами роботи:

- проведення попереднього контролю знань, умінь і навичок учнів;
- постановка загальної проблеми вчителем та її обговорення за участю учнів;
- організація вирішення завдань перед класом;
- аналіз вирішення завдань з опорою на теоретичний матеріал. Варто зосередити увагу учнів, що своєчасне і вміле використання засобів індивідуального захисту забезпечує надійний захист від небезпечних

хімічних, бойових отруйних речовин, радіоактивного пилю, біологічних аерозолів та інших шкідливих речовин. Переглянути уроки-тренінги з безпекових питань можна за посиланням: <http://surl.li/kkwto>.

Під час організації практичного навчання щодо засобів захисту в надзвичайних ситуаціях рекомендуємо використовувати матеріали Державної служби України у надзвичайних ситуаціях.

Звертаємо увагу, що уроки безпеки передбачають навчальні тренування. Наприклад, тренування щодо евакуації учасників освітнього процесу при загрозі застосування звичайної зброї або зброї масового ураження, під час якої виникають вторинні чинники ураження населення. Окрім евакуації, варто навчати дітей і поведінки, порядку дій у різноманітних надзвичайних ситуаціях. Уміння правильно оцінити ситуацію й вибрати алгоритм дій є дуже важливим для кожної людини, а особливо для дітей. Зверніть увагу на Абетку з безпеки на сайті Державної служби України з надзвичайних ситуацій <https://dsns.gov.ua/abetka-bezpeki>.

Варто продумати повноцінність таких тренувань із різних видів безпеки за різними видами сценаріїв, у різний час, без попередження учасників освітнього процесу. Ресурсний центр прав дитини пропонує до уваги посібник «Врятуйте дітей – стандартні процедури та правила безпеки для учнів та студентів», у якому представлено алгоритм дій у разі надзвичайних ситуацій, який дає змогу кожному учаснику освітнього процесу швидко оцінити ситуацію та вибрати правильний порядок дій. Детально ознайомитися з матеріалами можна на сайті освітнього омбудсмена «Дії учасників освітнього процесу в разі надзвичайних ситуацій».

Доцільно візуалізувати уроки безпеки, так як використання мультимедійних технологій активізує роботу учнів під час проведення навчання. Зверніть увагу на підбірку відеоматеріалів на YouTube-каналі «Уроки безпеки життєдіяльності» https://youtube.com/playlist?list=PLVVdKgQ7KILsOsrealSvxrmym-dzqq6H-v&si=wrc_wzs9T4AOmpqx.

Сучасну освіту не можна уявити без мультимедійних технологій, інтерактивних технологій, технологій моделювання ситуацій та застосування комунікативних технологій. Під час уроків безпеки відеоматеріали застосовуються для активізації пізнавальної діяльності учнів. Пропонуємо застосовувати мультимедійні матеріали на всіх етапах навчального процесу: під час інформаційно-роз'яснювальної роботи, практичних занять та самопідготовки. Використання інформаційно-комунікаційних технологій надає учителю такі можливості:

- зробити навчання більш інтенсивним і, головне, ефективним за рахунок реалізації переваг мультимедійних навчальних систем у наочному поданні навчального матеріалу;
- індивідуалізувати навчання для максимальної кількості дітей із різними стилями навчання й різними можливостями сприйняття;
- створити сприятливу атмосферу для спілкування, обміну і взаємодії.

Важливо не просто «вкласти» в кожного учня певний запас знань, а насамперед створити умови для прояву пізнавальної активності учнів.

Пропонуємо педагогу створити мультимедійну теку із безпечної поведінки у надзвичайних ситуаціях, що включатиме навчальні відеоролики, спрямовані на засвоєння правил поведінки із вибухонебезпечними предметами, відеоматеріали з прикладами життєвих ситуацій та історіями, що сприятимуть формуванню моральних якостей і засвоєнню учнями моральних норм поведінки, сюжети для засвоєння практичних навичок безпечної поведінки, відеоматеріали, інтерактивні вправи щодо алгоритму дій під час надзвичайних ситуацій чи небезпеки під час війни.

Рекомендуємо до використання при підготовці та проведенні уроків безпеки матеріали за посиланнями:

- [«Абетка з безпеки школяра середньої школи»](#), розроблена Департаментом комунікації Міністерства внутрішніх справ України;
- [довідник «У разі надзвичайної ситуації або війни»](#), в якому зібрані поради, як захистити себе у надзвичайній ситуації;
- [данський освітній проєкт «Стопміна»](#);
- [Stop-sexting](#) освітня платформа щодо захисту дітей в інтернеті;
- [рекомендації щодо дій учасників освітнього процесу в разі надзвичайних ситуацій](#);
- сайт для дітей «Суперкоманда проти мін», де діти мають змогу в ігровій формі дізнатися, які є міни, де вони можуть бути, як поводитися, виявивши підозрілий предмет;
- [Мобільний застосунок «Дій. ТАК»](#). Кишеньковий довідник з безпечних дій у різних загрозливих ситуаціях;
- [Презентації для вчителів](#) для проведення уроків у школах/онлайн з мінної просвіти;
- рекомендований вміст тривожної валізи – доступний [за посиланням](#);
- інформаційний комікс для дітей [«Поради від захисника України»](#);
- інтерактивна онлайн-книжка для дітей про правила поведінки з вибухонебезпечними предметами [«Мінна безпека не без ПЕКА»](#);

- центр з контролю та профілактики захворювань в США. Мультфільм про правила поведінки під час радіаційної аварійної ситуації.

На сьогодні важливо навчити дітей справлятися з невизначеністю, вміння протистояти стресу, відновлювати себе, свій психічний, фізичний та емоційний стан після травматичних подій. Зверніть увагу на онлайн–курс «Життєстійкість молоді в умовах криз», зареєструватися можна на платформі Prometheus за посиланням: https://prometheus.org.ua/course/course-v1:Prometheus+RESILIENCE101+2022_T3.

Важливо приділяти увагу психічному здоров'ю, віднаходити власні ресурси стійкості, покращувати свій емоційний стан. Рекомендуємо у роботі використовувати навчальні ресурси, інструменти, статті з психологічної підтримки освітян, дітей, батьків за посиланнями:

- Аптечка психологічної самодопомоги, Всеукраїнська програма ментального здоров'я «Ти як?»;
- Resilience help, навчання і ресурси для зміцнення стійкості освітян;
- Перша допомога. Довідник для населення;
- поради з надання першої психологічної допомоги людям, які пережили кризову подію;
- 8 вправ для самодопомоги при стресі: поради психолога «Як допомогти собі під час стресу»;
- поради від експертів ЮНІСЕФ «Як підтримати дітей у стресових ситуаціях».

1.3. Поради для співпраці з батьками з питань безпечної поведінки та ризиків під час воєнного стану

Постійної уваги вчителя заслуговує співпраця з батьками, дорослими членами сім'ї, зокрема під час виконання завдань, спрямованих на моделювання безпечної поведінки дитини: «Створення інформаційного плаката про види надзвичайних ситуацій», «Про правила поведінки під час повітряної тривоги вдома», «Ухвалення зважених рішень під час евакуації з будинку», «Обстеження безпеки своєї оселі», «Алгоритм дій у разі пожежі» тощо. Важливо пам'ятати, що основне завдання сім'ї та освітнього середовища – виховання свідомого громадянина, який здатен самостійно протистояти небезпекам і вести активне суспільне життя, відстоювати основні принципи безпечної діяльності та відпочинку.

При проведенні інформаційно-роз'яснювальної кампанії важливо дотримуватися систематичності й плановості роботи з учнями та їхніми батьками, що сприяє формуванню в дітей навичок регулювання власної поведінки в надзвичайних ситуаціях, серед людей, небезпечних предметів, в умовах загрози для життя. Формування в учнів свідомої безпечної поведінки базується на позитивних прикладах дорослих, які впливають на світогляд дітей, на сприйняття ними своєї суспільної ролі та уявлення про значення безпеки в житті людини. Тому необхідно приділити особливу увагу саме роботі з батьками, зробити їх своїми однодумцями з питань безпечної поведінки та ризиків під час воєнного стану. Завдяки взаємодії та співпраці батьки можуть повною мірою включитися в освітній процес, спрямований на забезпечення безпеки життєдіяльності дитини.

Взаємодія між учителем та батьками в рамках уроків безпеки включає такі напрями роботи:

- ознайомлення батьків із правилами особистої безпеки та правилами поведінки в екстремальних ситуаціях;
- інформування щодо створення максимально безпечних умов перебування дитини вдома, на подвір'ї, на відпочинку тощо;
- ознайомлення батьків із роботою освітнього закладу щодо безпечного освітнього середовища для дітей та результатами практичного навчання з питань евакуації;
- залучення батьків до навчально-тренінгових занять;
- створення порад, пам'яток, плакатів, матеріалів для стендів, постерів, колажів, наповнених інформаційними матеріалами щодо мінної небезпеки та ризиків, пов'язаних із вибухонебезпечними предметами, правилами евакуації під час ракетних ударів, хімічної та ядерної загрози;
- ознайомлення з Інтернет-ресурсами та навчальною літературою з питань безпечної поведінки в умовах воєнного часу;

– вивчення та поширення кращого досвіду родинного виховання з формування у дітей основ безпечної поведінки та психологічно-емоційної підтримки.

Учитель має віднайти у своїй діяльності найпродуктивніші форми навчання та способи взаємодії з учнями і батьками. Під час планування різних форм проведення уроків безпеки слід враховувати вікові особливості учнів, їхню інформаційну обізнаність та емоційно-психологічний стан і надавати перевагу різним формам взаємодії:

– уроки сміливості, під час яких запрошують члена родини учня, котрий бере активну участь у житті громади, допомагає тим, хто постраждав від воєнних дій і є прикладом мужності, справедливості та відданості державі. Це навчання на реальних життєвих ситуаціях, де учні рівняються на власних героїв, які живуть поряд із ними;

- зустрічі поколінь;
- психологічні розминки;
- тренінги-практикуми, наприклад «Алгоритм дій під час евакуації з будівлі»;
- усні журнали.

Наголосіть батькам на їхньому обов'язку допомогти дитині сприйняти виклики війни та сприяти її емоційно-психологічному комфорту в умовах небезпеки.

На допомогу вчителям закладів загальної середньої освіти в контексті роботи з батьками рекомендуємо використовувати узагальнені поради щодо того, як підійти до розмови з дитиною про війну, та важливих моментів, які варто обговорити з дитиною, щоб мінімізувати додатковий стрес.

Під час розмови з дітьми варто враховувати вікові особливості дитини.

Найбільшої уваги щодо інформування про правила безпечної поведінки потребують діти 8–14 років, оскільки це етап активного формування самооцінки, інтересів, моральних уявлень, соціальних настанов та потреби в спілкуванні з однолітками. Пізнання світу – одна з основних потреб дітей вказаного віку. Вони хочуть постійно дізнаватися й робити щось нове, схильні порушувати суворі заборони, тому їм слід пояснювати, чому так важливо бути обережним.

У розмові з дітьми варто наголошувати на інформаційно-роз'яснювальній роботі та питаннях щодо безпеки реагування на надзвичайні ситуації, а саме:

- типи мін та інших вибухонебезпечних предметів;
- причини й наслідки вибуху;
- небезпечні та безпечні місця, попереджувальні знаки;
- правила безпечної поведінки з небезпечним предметом, на мінному полі, біля вибуху;

- алгоритм дій під час повітряної тривоги;
- правила поведінки під час артобстрілу і бомбардування житлових масивів;
- правила безпечної евакуації при хімічній чи ядерній загрозі.

Для забезпечення діалогу з дітьми важливо врахувати такі поради:

– покажіть дитині спеціальний сайт про мінну безпеку та разом прочитайте інтерактивну онлайн-книжку про правила поведінки з вибухонебезпечними предметами «Мінна безпека не без ПЕКА»;

– водночас ознайомтеся з інформацією про мінну небезпеку та інші загрози для безпеки, щоб бути готовими поговорити з дитиною і відповісти на її запитання;

- не наголошуйте на заучуванні інформації;
- підтримуйте інтерес дитини до теми і виявляйте його самі;
- уникайте повчань і суворих заборон.

Для налагодження комунікації з дітьми 15–18 років варто пам'ятати про емоційно-психологічну нестабільність дітей цього віку. Підліток оцінює світ і ставлення до нього, здійснює стихійний пошук відповідей на важливі для нього питання. Дуже часто під час воєнного конфлікту підлітки мають сильне почуття провини. Вони звинувачують себе за те, що не можуть вплинути на ситуацію або допомогти. Їм важко змиритися з тим, що майже все залежить від обставин, а не від них. Саме з дітьми цього віку важливо бути уважними і підтримувати їх, разом із ними шукати та обговорювати відповіді на важливі для них питання.

Дати дитині відчуття безпеки.

Необхідно говорити з дитиною про безпеку та допомагати їй розвивати критичне мислення, вчити робити аргументований вибір та бути відповідальною за його результати. Зважати на почуття дитини, пояснювати, що боятися – це нормально. Батьки мають зробити свій дім емоційно безпечним місцем для дитини, проводити якомога більше часу зі своєю дитиною, особливо під час воєнних дій, підвищувати самооцінку дитини, дозволяти їй самостійно робити вибір і бути відповідальною за нього. Варто продумати план на випадок надзвичайних ситуацій для сім'ї та поділитися ним із членами родини, пояснити в доступній формі, а також поділитися з дітьми планами на випадок надзвичайних ситуацій, які мають їхні школи. Варто підготувати дітей до того, що школи закриваються під час надзвичайної ситуації з дітьми всередині, і ваша дитина повинна знати, що вона буде захищена в школі, навіть якщо вона не з батьками.

Інформаційна безпека дитини.

Важливо здійснювати систематичний моніторинг інформації, яку сприймає дитина. Доцільно обмежити кількість новин, які дитина дивиться під час війни, стежити за використанням Інтернету дитиною, щоб переконатися, що вона не відвідує сайти, які публікують криваві розповіді про війну. Варто розуміти, що воєнний стрес може посилити щоденний стрес.

В умовах воєнного стану важливо дотримуватися розпорядку дня.

У часи невизначеності слід відтворювати та зберігати послідовність дня. Сталий графік позитивно впливає на дитину, оскільки при правильній організації дня дитина розвивається рівномірно та відчуває себе добре. Варто зосередитися на звичайних та повсякденних речах.

Бути уважними до ознак страху чи тривоги, зміни поведінки, режиму сну та апетиту дитини.

Необхідно спостерігати, як дитина будує контакти зі світом, і реагувати на її потреби. Під час взаємодії та спілкування з дітьми важливо допомагати їм висловити свої почуття: писати чи розповідати історії, малювати картинки, розробляти власні проекти, які показують, що дитина відчуває. Важливо зважати на почуття дитини і не заперечувати їх, дати дитині зрозуміти, що її приймають і про це можна говорити у родині.

Залучати дитину до різних видів допомоги.

Варто зосередитись на корисних діях. Дітям важливо знати, що люди допомагають один одному. Наприклад, робота волонтерів, які надають підтримку всім, хто її потребує, чи робота територіальної оборони. Підлітки можуть виявити бажання приєднатися до роботи в гуманітарному штабі чи іншої діяльності. Дитина повинна усвідомлювати значущість своєї допомоги, що сприяє благополуччю родини та країни. Наголосіть на позитивній перспективі для вашої дитини.

Бути уважними до власного емоційно-психологічного стану.

Дорослим варто обмежити своє перебування в мережі та читання новин, наскільки це можливо. Увагу треба зосередити на важливому завданні чи роботі, що допомагає розслабитися та відновитися. Діти наслідують реакцію дорослих на події воєнного стану, тому варто формувати навички психологічної стійкості, бути прикладом для своєї дитини.

Для організації роботи з батьками радимо скористатися інформаційно-освітніми матеріалами, перейшовши за посиланнями:

– поради від експертів ЮНІСЕФ «Як підтримати дітей у часи невизначеності та стресу».

Поради для батьків.

– поради від експертів ЮНІСЕФ «Як батькам підтримати дитину в укритті?»;

Рекомендації щодо спілкування з дітьми під час переховування».

– поради від експертів ЮНІСЕФ «7 порад, як підтримати дитину в дорозі. Як батькам допомогти дитині перенести примусове переміщення?»;

Поради батькам під час війни – брошура з важливою інформацією для батьків, які переживають війну разом зі своїми дітьми.

2. БЕЗПЕКА ТА НЕБЕЗПЕКА: МЕТОДИЧНІ ПОРАДИ

2.1. Щотижневі уроки безпеки: приклади вправ про дії та правила поведінки в разі виникнення небезпечної для життя ситуації

У розділі систематизовано інформацію щодо дій та правил поведінки в разі виникнення небезпечної для життя ситуації та наведено завдання, якими можна скористатися під час підготовки та проведення щотижневих уроків безпеки.

Задля ефективного використання матеріалів необхідно дотримуватися таких порад:

1. Кожне завдання складається з двох частин: довідкова інформація та вправа до неї.
2. Спочатку опрацюйте з учнями довідкову інформацію (групова чи парна робота, колективне обговорення, коротке повідомлення тощо).
3. Для закріплення опрацьованого матеріалу скористайтеся наданою вправою або створіть власну.

2.2. Що робити при загрозі хімічної небезпеки

Довідкова інформація. Аварії на підприємствах, транспорті та продуктопроводах можуть супроводжуватися викидом або виливом в атмосферу і на прилеглу територію небезпечних хімічних речовин (НХР): хлор, аміак, синильна кислота, фосген, сірчаний ангідрид тощо. Це є серйозною небезпекою для населення, бо заражене повітря вражає органи дихання, а також очі, шкіру та інші органи.

Під час загрози хімічної атаки:

- сирени і переривчасті гудки підприємств – це сигнал «Увага всім». Негайно ввімкніть радіо або телевізор, уважно слухайте інструкції;
- зберігайте спокій, уникайте паніки;
- попередьте сусідів, надайте допомогу інвалідам, дітям та людям похилого віку;
- щільно закрийте вікна та двері, щілини заклейте;
- підготуйте запас питної води: наберіть воду у герметичні ємності, підготуйте мильний розчин для обробки рук;
- дізнайтеся у місцевих органів влади про місце збору мешканців для евакуації та уточніть час її початку;

- упакуйте у герметичні пакети та складіть у валізу документи, цінності та гроші, предмети першої необхідності, ліки, мінімум білизни та одягу, запас консервованих продуктів на 2–3 доби;
- перед виходом із будинку вимкніть джерела електро-, водо- і газопостачання, візьміть підготовлені речі, одягніть засоби захисту.

Вправи. 1. Вирахуйте масову частку мильного розчину, якщо 20 г господарського мила розчинено у 780 г води. (Відповідь: 0,025, або 2,5 %).

2. Обговоріть з дітьми, як можна захистити органи дихання та шкіри під час хімічної атаки.

2.3. Що робити в разі раптового виникнення хімічної небезпеки

Довідкова інформація. Під час загрози раптового виникнення хімічної небезпеки:

- зберігайте спокій, уникайте паніки;
- надягніть протигаз, респіратор або ватно-марлеву пов'язку, закритий одяг;
- якщо засобів індивідуального захисту немає і вийти із району аварії неможливо, залишайтеся у приміщенні і щільно закрийте вікна та двері, димоходи, вентиляційні люки, щілини в рамах вікон та дверей заклейте;
- вимкніть джерела газо-, електропостачання та загасіть вогонь у печах;
- приготуйте і покладіть документи, цінності, ліки, продукти, запас питної води та інші необхідні речі в герметичну валізу та підготуйтеся до евакуації;
- попередьте сусідів про початок евакуації. Надайте допомогу дітям, інвалідам та людям похилого віку, оскільки вони насамперед підлягають евакуації;

- виходьте із зони хімічного зараження в бік, перпендикулярний до напрямку вітру, обходячи тунелі, яри, долини – у низинах може бути висока концентрація небезпечних хімічних речовин (НХР);

- при підозрі на ураження НХР уникайте будь-яких фізичних навантажень, необхідно пити велику кількість рідини та звернутися до медичного закладу;

- постраждалим надайте першу домедичну допомогу;

- вийшовши із зони зараження, зніміть верхній одяг, ретельно вимийтесь.

Вправа. З'ясуйте різницю між паралельними та перпендикулярними прямими. Наведіть приклади перпендикулярних прямих у навколишньому середовищі.

2.4. Дії при ураженні сильнодіючими отруйними речовинами

Довідкова інформація. Дії при отруєнні сильнодіючими речовинами:

- захистіть органи дихання від подальшої дії отруйних речовин;
- на потерпілого надягніть протигаз або ватно-марлеву пов'язку, попередньо змочивши її при отруєнні хлором водою або 2 % розчином питної соди, а при отруєнні аміаком – водою або 5 % розчином лимонної кислоти, і винесіть або виведіть його із зони ураження;

- забезпечте потерпілому спокій і тепло;

- промийте очі і відкриті ділянки тіла чаєм, молоком тощо;

- зверніться по допомогу до медиків.

Дії при отруєнні аміаком:

- шкіру, очі, ніс, рот вимийте водою.

- в очі закапайте дві-три краплі 30 % розчину альбуциду, у ніс – оливкове масло.

Дії при отруєнні хлором:

- при зупинці дихання зробіть штучне дихання.
- шкіру, рот, ніс вимийте 2 % розчином питної соди або водою.

Дії при отруєнні метаном:

- при зупинці дихання зробіть штучне дихання.

Дії при отруєнні чадним газом:

- розстебніть комірець одягу.
- при зупинці дихання зробіть штучне дихання.

Вправа. Скільки грамів води Вам необхідно нагріти, щоб зробити 5 % розчин лимонної кислоти, якщо Ви маєте пачку лимонної кислоти масою 100 г? (Відповідь: 2000 г).

2.5. Типи вибухонебезпечних предметів

Вправа. Виміряйте ширину свого кроку. Користуючись таблицею, визначте, скільки кроків Вам потрібно зробити, щоб перебувати на безпечній відстані в разі виявлення вибухового пристрою (при підозрі на виявлення вибухового пристрою).

Тип вибухового пристрою (підозрілої речі)	Безпечна відстань
Ручна граната	Не менш ніж 200 м
Троtilова шашка	Не менш ніж 50 м
Банка ємністю 0,33 л	Не менш ніж 60 м
Валіза (кейс)	Не менш ніж 300 м
Дорожня валіза	Не менш ніж 400 м
Легковий автомобіль	Не менш ніж 600 м
Мікроавтобус	Не менш ніж 1000 м

2.6. Дії у разі виявлення вибухонебезпечних предметів

Довідкова інформація. Що робити в разі виявлення вибухонебезпечних предметів?

1. Зупиніться, нічого не чіпайте.
2. Зберігайте спокій, уникайте паніки. Запам'ятайте місце виявлення предмета.
3. Попередьте про виявлений предмет осіб, які поруч.
4. Якщо ви або люди навколо виконують якісь роботи – негайно припиніть їх.
5. Відійдіть самі і відведіть людей, що поруч, якнайдалі (не менше ніж на 100 м) від знайденого предмета. Водночас відходити необхідно тим самим маршрутом (бажано слід у слід), яким ви прийшли. Якщо відходить група людей, то рухатися необхідно колоною по одному й слід у слід.
6. Повідомте про виявлення підозрілого предмета в правоохоронні органи і спеціальні служби за телефонами 101 зі 102 (повідомлення необхідно робити без поспіху, чітко, із зазначенням точної адреси (орієнтирів) місця знаходження вибухонебезпечного предмета).
7. По можливості до прибуття правоохоронних органів або спеціальних служб вживте заходів із недопущення до небезпечної зони сторонніх людей. Негайно повідомте про виявлення підозрілого предмета правоохоронні органи або спеціальні служби.

Вправа. Розмістіть у порядку слідування Ваші дії у разі підозри на виявлення вибухонебезпечних предметів: <https://learningapps.org/view26071578>

Вправа. «Валіза безпеки». Виберіть базовий набір речей, необхідний під час військових дій та інших екстрених ситуацій, який ви покладете у валізу безпеки: <https://learningapps.org/view26132831>

Вправа. «Знаки безпеки».

Гра «Знайди пару»: <https://learningapps.org/view26132157> .

Вправа. Номери екстрених служб України. Необхідно перетягнути картинку, на якій зображена життєва ситуація, до відповідного номера телефону екстреної служби (<https://learningapps.org/watch?v=p74jrq0p522>).

2.7. Обмеження під час воєнного стану

Довідкова інформація. Обмеження під час воєнного стану:

Вправа. Серед запропонованих обмежень під час воєнного стану виберіть ті, що стосуються вас. Поясніть, яким чином ці обмеження впливають на ваше життя.

2.8. Дії в разі радіоактивного зараження

Довідкова інформація. Що робити в разі загрози радіаційної небезпеки:

- не панікуйте, слухайте повідомлення органів влади з питань надзвичайних ситуацій;
- попередьте сусідів, надайте допомогу інвалідам, дітям та людям похилого віку;
- дізнайтеся про час та місце збору мешканців для евакуації;
- зменшіть проникнення радіації в квартиру чи будинок: щільно закрийте вікна та двері, щілини заклейте;
- підготуйтеся до можливої евакуації: упакуйте у герметичні пакети та

складіть у валізу документи, цінності та гроші, предмети першої необхідності, ліки, мінімум білизни та одягу, запас консервованих продуктів на 2–3 доби, питну воду;

– перед виходом з приміщення від'єднайте всі електроприлади від електромережі, вимкніть газ та воду.

Вправа. Згідно з рекомендаціями ВООЗ (Всесвітньої організації охорони здоров'я), на кожен кілограм актуальної маси тіла потрібно 40 мл води на день. Визначте, скільки літрів води потрібно запасти, щоб її вистачило на 3 дні.

2.9. Що робити в разі раптового виникнення радіаційної небезпеки

Довідкова інформація. При загрозі раптового виникнення радіаційної небезпеки:

– негайно укрийтеся в будинку. Стіни дерев'яного будинку послаблюють іонізуюче випромінювання у 2 рази, цегляного – у 10 разів; заглиблені укриття (підвали): з покриттям із дерева – у 7 разів, з покриттям із цегли або бетону – у 40–100 разів;

– не панікуйте, слухайте повідомлення органів влади з питань надзвичайних ситуацій;

– зменшіть можливість проникнення радіації в приміщення – закрийте всі вікна та двері;

– проведіть йодну профілактику. Йодистий калій вживати після їжі разом із чаєм, соком або водою 1 раз на день протягом 7 днів: дітям до двох років – по 0,040 г на один прийом; дітям від двох років та дорослим – по 0,125 г на один прийом. Водно-спиртовий розчин йоду приймати після їжі 3 рази на день протягом 7 днів: дітям до двох років – по 1-2 краплі 5 % настоянки на 100 мл молока (консервованого) або годувальної суміші; дітям від двох років та дорослим – по 3-5 крапель на стакан молока або води. Наносити на поверхню кінцівок рук настоянку йоду у вигляді сітки 1 раз на день протягом 7 днів;

– уточніть місце початку евакуації. Попередьте сусідів, допоможіть дітям, інвалідам та людям похилого віку, оскільки вони підлягають евакуації в першу чергу;

– підготуйте і покладіть документи, цінності, ліки, продукти, запас питної води, найпростіші засоби санітарної обробки та інші необхідні вам речі у герметичну валізу;

– перед виходом із будинку вимкніть джерела електро-, водо- і газопостачання, візьміть підготовлені речі, одягніть протигаз, респіратор чи ватно-марлеву пов'язку, верхній одяг, гумові чоботи;

– з прибуттям на нове місце перебування проведіть дезактивацію засобів захисту, одягу, взуття та санітарну обробку шкіри на спеціально обладнаному пункті або ж самостійно – зніміть верхній одяг, ставши спиною проти вітру, витрясіть його і повісьте на перекладину, віником або щіткою видаліть із нього радіоактивний пил та вимийте водою; обробіть відкриті ділянки шкіри водою або розчином типу ПП-8 (Індивідуальний протихімічний пакет ПП-8), який буде виданий кожному. Для обробки шкіри можна використовувати марлю чи просто рушники;

– дізнайтеся у місцевих органів державної влади адреси організацій, що відповідають за надання допомоги потерпілому населенню.

Важливі поради при радіаційному забрудненні:

– використовуйте для харчування лише продукти, що зберігалися у зачинених приміщеннях і не зазнали радіоактивного забруднення; не вживайте овочі, які росли на забрудненому ґрунті; не пийте молоко від корів, які пасуться на забруднених пасовиськах;

– не пийте воду із відкритих джерел та із мереж водопостачання після офіційного оголошення радіаційної небезпеки, колодязі накрийте;

– уникайте тривалого перебування на забрудненій території;

– у приміщеннях щодня робіть вологе прибирання, бажано з використанням мийних засобів;

– у разі перебування на відкритій, забрудненій радіоактивними речовинами місцевості обов'язково використовуйте засоби захисту: для захисту органів дихання (протигаз, респіратор, ватно-марлеву чи протипилову пов'язку, зволожену марлеву пов'язку, хустинку); для захисту шкіри – спеціальний захисний одяг типу ЗЗК (загальновійськовий захисний комплект), плащ із капюшоном, накидку, комбінезон, гумове взуття і рукавиці.

Вправа. Визначте, скільки грамів йодистого калію необхідно придбати, щоб його вистачило на 7 днів для всієї родини.

3. КЛАСИ БЕЗПЕКИ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

3.1. Документи, які регламентують створення та функціонування класів безпеки

Ураховуючи вимоги сьогодення, Міністерство освіти і науки України наголошує, що створення безпечних умов перебування учасників освітнього процесу у закладах освіти, створення безпечного освітнього середовища є одним із головних пріоритетів держави в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні. Одним із шляхів вирішення цього питання є створення класів безпеки у закладах освіти.

7 вересня 2022 року на засіданні Уряду ухвалено проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України «Про внесення зміни до плану основних заходів цивільного захисту на 2022 рік». Внесення змін передбачало посилення профілактичної роботи з питань безпеки життєдіяльності здобувачів освіти, зокрема створення та функціонування у закладах освіти класів безпеки, що сприятиме:

- формуванню в учнів здоров'язберезувальних компетентностей;
- знань із правил пожежної безпеки;
- знань із мінної безпеки;
- цивільного захисту;
- алгоритму дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій;
- алгоритму надання домедичної допомоги.

На виконання пункту 22 Плану основних заходів цивільного захисту на 2022 рік, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2021 року № 1742, відповідно до підпунктів 16¹, 69² пункту 4 та пункту 8 Положення про Міністерство освіти і науки України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2014 року № 630 (із змінами), та з метою створення умов для формування в учнів здоров'язберезувальних компетентностей, знань правил пожежної, мінної безпеки та цивільного захисту, алгоритму дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій, надання домедичної допомоги Міністерство освіти і науки України спільно з Державною службою надзвичайних ситуацій, Міністерством внутрішніх справ та Національною поліцією України розпочали втілення Всеукраїнського проєкту «Клас безпеки».

Наказ *Міністерства освіти і науки України № 135 від 10.02.2023 року* «Деякі питання створення та функціонування класів безпеки у закладах освіти» містить:

1. Рекомендації щодо створення та забезпечення функціонування класів безпеки у закладах освіти.

2. Примірний перелік обладнання для класів безпеки у закладах освіти.

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 25.04.2023 року № 370-р «Про затвердження плану основних заходів цивільного захисту України на 2023 рік» затверджено план основних заходів цивільного захисту України на 2023 рік, першочерговим пунктом зазначено створення та забезпечення функціонування класів безпеки в закладах освіти.

Наказ Міністерства освіти та науки України від 18.05.2023 року №589 «Про затвердження плану основних заходів цивільного захисту Міністерства освіти і науки України на 2023 рік» містить список заходів, від створення класів безпеки, утримання споруд цивільного захисту – до закупівлі засобів хімічного й радіаційного захисту, поновлення планів евакуації. Також план регулює співпрацю закладів освіти з ДСНС, МОЗ, Національною поліцією тощо.

У листі Департаменту освіти і науки Полтавської обласної військової адміністрації від 01.03.2023 року №02.02-10/205 йдеться про затвердження Регіонального плану заходів щодо створення класів безпеки на 2023 рік у закладах освіти області. Наголошено на посиленні навчання базових компетенцій щодо безпечної поведінки, ризиків воєнного часу та необхідності функціонування класів безпеки.

3.2. Шкільні класи безпеки: особливості облаштування та викладання безпекових питань

З часу повномасштабного вторгнення російських військ в Україну лунають повітряні тривоги, є ракетна небезпека, ризик опинитися під завалами. І саме зараз освітяни стикнулися з необізнаністю здобувачів освіти, які не завжди орієнтуються, як діяти в надзвичайних ситуаціях, куди бігти, кому телефонувати і до кого звертатися. Чимало необхідної інформації поширюється в засобах масової інформації, у соціальних мережах, на уроках основ здоров'я та захисту України. Ці знання потрібно відпрацювати практично, наприклад, надати першу домедичну допомогу собі та іншим, викликати відповідну службу захисту населення, діяти відповідно до алгоритму дій у надзвичайній ситуації. Зважаючи на затребуваність покращення компетенції безпекових питань, відкриття «Класів безпеки» – це вимога часу.

Саме з метою виховання у школярів базового поняття основ безпечного середовища, яке містить у собі знання з правил пожежної, мінної безпеки, пожежної безпеки, безпеки на дорозі та безпеки життєдіяльності, засвоєння алгоритму дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій різного характеру, заклади освіти спільно з Державною службою України з надзвичайних ситуацій та органами місцевого самоврядування мають здійснювати та здійснюють роботу щодо створення в закладах освіти класів безпеки.

Проект реалізує Міністерство освіти та науки України на виконання доручення прем'єр-міністра України щодо створення безпечних умов для учасників освітнього процесу в умовах воєнного стану.

Міністерство освіти надало школам рекомендації щодо створення та забезпечення функціонування класів безпеки. Рекомендації містять вимоги до облаштування класів безпеки, їхнього зонування та методичного забезпечення, а також примірний перелік обладнання для таких класів.

Вимоги до облаштування класів безпеки.

Класи безпеки – це насамперед інтерактивні класи, технічне оснащення яких дозволяє забезпечити освітній процес та постійну активну взаємодію всіх його учасників.

Для облаштування класів безпеки Міністерство освіти і науки України рекомендує використовувати класні кімнати, це може бути навчальна аудиторія з сучасним ремонтом та можливістю навчання одночасно до 30 осіб.

Оснащення класів безпеки здійснюється відповідно до Примірного переліку обладнання для облаштування класів безпеки у закладах освіти ([наказ Міністерства освіти і науки України від 10.02.2023 року № 135](#)).

Для технічного оснащення класу безпеки також можна використовувати телевізори, відеопроєктори, моторизований настінний екран для проєктора, акустичні системи, стенди з обпаленими предметами, магнітні дошки, маркерні дошки, мобільні симулятори пожежної безпеки, вогнегасники різних видів для проведення занять, протигази, дитячий одяг рятувальників, дитячі каски, іграшки, пазли, конструктори тощо (у тому числі для дітей з вадами зору).

Зверніть увагу, що обладнання класів безпеки має відповідати Санітарному регламенту для закладів загальної середньої освіти, затвердженому [Наказом Міністерства охорони здоров'я України від 25.09.2020 № 2205](#).

Облаштовуючи клас безпеки, необхідно враховувати можливість залучення до занять осіб з особливими освітніми потребами. Варто пам'ятати, що інклюзивна освіта – елемент сучасної школи.

Зонування простору.

Клас безпеки у закладі загальної середньої освіти рекомендується облаштувати за зональним принципом організації освітнього простору, що сприятиме оптимізації освітнього процесу та систематизації сприйняття інформації.

При облаштуванні класів безпеки у закладах освіти рекомендується передбачити такі зони:

- зона перегляду відеоуроків та презентацій;
- зона пожежної безпеки (для вивчення правил пожежної безпеки, алгоритму дій при пожежі, вивчення основ користування вогнегасниками та іншими первинними засобами пожежогасіння);
- зона мінної безпеки (для вивчення правил поведінки у разі виявлення вибухонебезпечних та підозрілих предметів);
- зона безпеки життєдіяльності (для вивчення правил безпечної поведінки у різних сферах життя, у тому числі алгоритми дій у разі надзвичайних ситуацій різного характеру);
- зона домедичної допомоги (для проведення занять та тренінгів з надання першої домедичної допомоги при травмах різного характеру та опіках, у тому числі зупинка кровотечі, проведення серцево-легеневої реанімації тощо);
- зона психологічного розвантаження (для роботи з психологами, виконання творчих завдань, проведення бесід тощо);
- ігрова зона (для дітей молодшої вікової категорії для проведення тематичних рухливих ігор та вправ).

Правильно організований простір класу безпеки – один з ключових факторів набуття дитиною у школі знань та практичних навичок, як діяти у разі надзвичайної ситуації та в умовах війни.

Навчання в класах безпеки здійснюється відповідно до типових освітніх програм, зокрема при реалізації наскрізних змістових ліній: екологічна безпека, громадянська відповідальність, здоров'я і безпека та викладанні предметів соціальної і здоров'язбережувальної освітньої галузі, у тому числі інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут» для учнів у 5–6 класів, предметів «Основи здоров'я» для учнів 7–9 класів та «Захист України» для учнів 10–11 класів та інших.

Діяльність вчителя повинна бути спрямована на посилення профілактичної роботи з питань безпеки життєдіяльності, питань захисту життя, формування культури безпеки і норм поведінки у надзвичайних ситуаціях. Найважливіше завдання педагога у воєнний час – навчити дитину уникати небезпечної ситуації та вміти правильно реагувати на виклики, небезпеки війни.

Кейс навчально-методичних матеріалів для класів безпеки

Для облаштування класів безпеки рекомендується використовувати будь-який методичний та агітаційний матеріал: буклети, листівки, плакати, аудіоролики, відеоролики, презентації, слайди, мультфільми, тематичні розмальовки, кросворди, конструктори, тести тощо.

Наповнення класів може змінюватися відповідно до мети навчання, категорій учасників освітнього процесу, їхніх вікових та психологічних особливостей.

Для отримання методичних та демонстраційних (наочних) матеріалів варто співпрацювати з територіальними органами Державної служби з надзвичайних ситуацій, Національною поліцією України, закладами охорони здоров'я та іншими органами виконавчої влади. Також зверніть увагу на співпрацю з Товариством Червоного Хреста України, їхні інструктори долучаються до освітнього процесу та практично навчають навичок надання домедичної допомоги.

Територіальні органи Державної служби з надзвичайних ситуацій, Національної поліції України надають рекомендації закладам освіти щодо облаштування та функціонування класів безпеки, долучаються до спільних заходів і занять щодо популяризації серед здобувачів освіти знань у сфері цивільного захисту.

На сайті Державної служби України з надзвичайних ситуацій створений пілотний інтерактивний портал «Класи безпеки», який постійно оновлюється і наповнюється презентабельними класами безпеки, які функціонують в його регіоні. На порталі можна обрати область та наочно ознайомитися з підбіркою класів безпеки, які вже функціонують (режим доступу: <https://sites.google.com/view/klasbezpeky-ua/safetyclasses/poltavska?authuser=0>).

На сайті Traffic Challenge розміщений у вільному доступі детальний візуальний посібник для адміністрацій шкіл з облаштування класів безпеки «Рекомендації з оснащення та облаштування кабінетів безпеки закладів освіти 1-3 ступенів», розроблений у рамках проєктів Safety Park та Національної програми з попередження дорожньо-транспортного травматизму Traffic Challenge. У документі детально описано повне проєктування з нуля шкільних класів безпеки:

– готові плани розміщення учнів, меблів, візуальних матеріалів та підручних засобів для проведення занять з безпеки;

– креслення меблів та опис матеріалів, з яких вони мають бути виготовлені, які адміністрації можуть використовувати як готове технічне завдання для виробників меблів при замовленні меблів у класі безпеки;

– повний вичерпний перелік обов'язкових, рекомендованих та бажаних

підручних засобів для проведення лекцій, практикумів та тренінгів з будь-яких напрямків безпеки, що викладаються у школі;

– макети та розміщення наочних візуальних матеріалів, що мають бути на стінах та «під рукою» під час шкільних занять з безпеки;

– перелік посилань рекомендованих додаткових матеріалів для самостійного опрацювання;

– перелік рекомендованої літератури для розміщення у бібліотеці класу.

Завантажити брошуру [«Рекомендації з облаштування класів безпеки»](#);

Завантажити усі [макети для класів безпеки \(Google Drive\)](#).

Фахівці навчально-методичного центру цивільного захисту та оборони Полтавської області надали доступ до відеороликів з питань мінної безпеки, хімічної та ядерної небезпеки, дій під час повітряної тривоги, крім того, можна завантажити буклети, плакати та пам'ятки за посиланням: https://drive.google.com/drive/folders/17thwFz8wEFnrJl5jqzy82tdnla18Q_kP?usp=drive_link.

Методистом відділу розвитку природничих та математичних дисциплін ПАНУ ім. М.В. Остроградського створений «Кейс навчально-методичних матеріалів для класів безпеки», де зібрані матеріали відповідно до зонування у класах безпеки: онлайн платформи з актуальними матеріалами, відеоролики, навчально-методичні посібники, посібники з питань безпеки, матеріали для друку можна завантажити за посиланням: <http://surl.li/komof>. Картоотека нормативно-правової бази та навчальних матеріалів розміщена на Google Drive та постійно оновлюються.

На онлайн платформі «Stemclass» можна замовити стенди та макети вибухонебезпечних предметів, симулятори, тематичні друковані матеріали відповідно до зонування тощо (режим доступу: <https://stemclass.com.ua/catalog/kabinet-bezpeki>).

На сайті «Кабінет методиста» пропонується комплексний перелік обладнання відповідно до зон у класах безпеки (режим доступу: <https://klasbezpeki.com.ua/>).

Отже, облаштування та функціонування класів безпеки сприяє розбудові безпечного освітнього середовища, формуванню навичок безпечної поведінки. Класи безпеки мають вкрай важливе значення, адже знання із безпеки молодого покоління – запорука успішного та безпечного майбутнього України. Сьогодні це просто уроки, але, можливо, завтра отримані знання допоможуть їм у реальній надзвичайній ситуації і збережуть життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бартошук І. І. Здоров'язбережувальні компетентності на уроках основ здоров'я. *Здоров'я та фізична культура*. 2014. № 22. С. 4–7.
2. Ващенко О., Свириденко С. Готовність вчителя до використання здоров'язберігаючих технологій у навчально-виховному процесі. *Здоров'я та фізична культура*. 2006. № 8. С. 1–6.
3. Гондюл І. Л. Школа сприяння здоров'ю – дорога в майбутнє. Педагогічна майстерня. 2016. № 3. С. 8–16.
4. Дудко С. Г. Актуальність формування здоров'язбережувальної та здоров'язрозвиваючої компетентностей учнів 5-6 класів. Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка: науковий збірник, 2021. № 41. С. 229–242.
5. Здоров'язберігаючі технології: Здоров'язбережна організація навчального процесу. *Завуч*. 2013. № 9. С. 27–30.
6. Плахтій П. Д., Савчук А. М., Підгорний В. К., Бурдейний І. М. Безпека життєдіяльності в запитаннях і відповідях: навч. посібник / за ред. П. Д. Плахтія. Кам'янець-Подільський : ПП Мошак М. І., 2005. С. 255.
7. Страшко С. В., Животовська Л. А., Міненко А. О. Соціально-просвітницькі тренінги з формування мотивації до здорового способу життя та профілактики ВІЛ/СНІДУ : навчально-методичний посібник для викладачів валеології, основ медичних знань та безпеки життєдіяльності, вчителів основ здоров'я, студентів вищих педагогічних навчальних закладів / за ред. С. В. Страшка. Київ : Освіта України, 2006. С. 260.
8. Холодова Н. О. Безпека життєдіяльності дитини – це стиль життя. Педагогічна майстерня. 2014. № 5. С. 32–39.
9. Ярошевська В. М. та ін. Словник термінів і понять з безпеки життєдіяльності. Київ. НМЦ. 2004. С. 255.

Навчальне видання

**УРОКИ БЕЗПЕКИ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ
ОСВІТИ: ПОРАДИ ВЧИТЕЛЮ ДО НАВЧАЛЬНОГО РОКУ**

Електронний навчально-методичний посібник

Укладачі:

Дудко Сергій Григорович, заступник директора Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, кандидат педагогічних наук.

Жданюк Людмила Олексіївна, доцент кафедри розвитку освітніх галузей Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського, кандидат педагогічних наук.

Ярошенко Таїсія Іванівна, методист з основ здоров'я відділу розвитку природничих та математичних дисциплін Полтавської академії неперервної освіти ім. М. В. Остроградського.

Редагування: Стоцька О.

Комп'ютерний дизайн: Дружиніна А.

Верстка: Тимчук О., Шарлай Т.

Редакційно-видавничий відділ Полтавської академії неперервної освіти ім.

М.В. Остроградського

вул. Соборності, 64-ж, м. Полтава, Україна, 36014 Tel/Fax: +380532563852

E-mail: pano@pano.pl.ua